

«ABD Nüfuzunun Gerilemesi» Konusu

Business Week'in Yazısı Dolayısıyla Akla Gelenler

Amerika Birleşik Devletleri son zamanlarda önemli bir tartışmaya sahne olmaktadır. Tartışmanın ve bu tartışma etrafındaki mücadelenin başlıca teması, ABD'nin dünya çapındaki güç ve prestij kaybıdır. Ünlü **Business Week** dergisi, Mart ayındaki bir sayısında, konuya belirli çevrelerin yaklaşımını yansıtan bir yazı yayımladı. Yazı, sözkonusu tartışmaya ışık tutmasının yanı sıra, ABD'nin ve kısmen bütün emperyalist sistemin geleceği açısından öngörülerde bulunmaya imkân veren önemli verileri kapsamaktadır. «Sistem»in ve özel olarak bir dönem öncesinin «Dünya İmparatorluğu» ABD'nin şu andaki durumu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişim temeli üzerinde en önemli hatlarıyla anlatılmaktadır burada. Ve muhtemel gelişmelere belirli ölçüde ışık tutulmaktadır.

Şüphesiz bu içerikte bir makalenin **Business Week**'den alınmış olması, sözkonusu verilerin ve yorumların «sahibinin sesi»nden aktarılması anlamına gelmekte ve yazının önemini artırmaktadır.

Business Week'in gerçekten, konuyla ilgili olarak önem taşıyan bütün noktaları değinen makalesi, ABD'de Carter yönetimine karşı özellikle büyük tekeller ve dış politikada daha «aktif» olunmasını öneren siyasal çevrelerden yükselen eleştirileri de yansıtmaktadır. Bu bakımdan ABD'nin şu andaki «kötü durumu»nu betimlerken, zaman zaman abartmalara gidebilmektedir. Elbette, arada «şöyle bir değiniliveren» çıkış yolu önerilerinde de Carter yönetiminin çizgisinin ABD'yi esenliğe kavuşturamayacağı kanısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Fakat yine de bunlar, yazının önemini azaltmamaktadır.

*

Makalenin ana teması, başta da söylediğimiz gibi, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra edindiği egemenlik konumunun sarsılmasıdır. Bu konu, «İkinci Dünya Savaşı sonrası emperyalist dünya sistemi» tartışmaları açısından belirleyici önemdedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan çıktığında Avrupa ve Japonya'nın nasıl bir yıkım içinde buldukları bilinir. Avrupa'nın emperyalist devletleri ve Japonya o sırada ne ekonomilerini yeni baştan güçlü bir şekilde kurabilecek, ne de güvenliklerini sağlayabilecek durumdadırlar.

Üstelik gerek Kızıldordu'nun aynı sıralarda Avrupa'nın orta yerinde bulunuşu, gerekse Nazilere karşı direniş hareketlerinin en ön saflarında yer alan komünistlerin bu sayede elde ettikleri prestij, özellikle Avrupa emperyalistleri açısından, muazzam etkili bir tehdit ögesi oluşturuyordu.

Bu koşullarda dünya emperyalist sisteminin üzerine koruyucu kanatlarını germek doğal olarak ABD'ye düştü. ABD, savaşın ülkesine hiç uğramaması nedeniyle, öteki emperyalistlerin yıkım durumunu paylaşmıyordu.

Üstelik, savaş içi üretim sırasında ABD, müthiş bir teknolojik atılım ile sermaye yoğunlaşması yaşamıştı. ABD üretimi artık, ancak evrensel bir hammadde kaynakları, sürüm pazarları ve yatırım alanları ağının varlığı halinde gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi mümkün hale gelmişti. Aynı zamanda, fazlasıyla gelişmiş savaş üretiminin ürünlerinden de ekonomik veya askerî-siyasal-stratejik açıdan yararlanmak gerekiyordu.

Yani bir yandan, genel emperyalist sistemin ayakta tutulması, ABD'nin, bu sistemin alanı içindeki ülkeleri ekonomik bakımdan canlandırmasını, askerî güvence altına almasını gerektiriyordu; öbür yandan ise, ABD, bizzat kendi ekonomik ihtiyaçları için «yayılmak» zorundaydı.

Bu karşılıklı gereklilik durumunun sonucu, ABD'nin, askerlerini dünyanın 64 ülkesine yollaması, askerî ve ekonomik yardımlarla birçok ülkeyi nüfuzu altına alması; ABD tekellerinin sınır tanımaz bir şekilde dört bir yanda faaliyete başlamaları gibi gelişmeler oldu.

Öte yandan ABD, sahip olduğu konumdan yararlanarak, dünya emperyalist sistemine kendi çıkarlarına uygun —öteki emperyalist devletler karşısında kendisine en fazla avantaj sağlayacak— bir biçim vermeye girişti.

Bu «biçim», az gelişmiş ülkelerin bütünüyle ekonomik-mali kanallardan sömürülmesine dayanan, **ilhaksız egemenlik**ti. ABD zaten, Birleşik Devletler olarak toprak ve devlet bütünlüğünü oluşturduktan kısa bir süre sonra, Latin Amerika'da emperyalist yayılmasına başladığından beri bu özgün emperyalist stratejiyi uygulamıştı. Görünüşte siyasal bağımsızlığına sahip olan, ama temelde çok sağlam ekonomik-mali bağlarla

kendisine bağımlı bulunan bölgeler yaratmıştı. ABD Başkanlarından Theodore Roosevelt, «Gülyüzlü olun ve yanınızda kocaman bir sopa taşıyın; istediğiniz kadar ileri gidebilirsiniz böylece» diyerek ifade etmişti bu stratejiyi. Gerçekten de, hangi ABD uydusu ülkede «ters» bir gelişme olsa, «kocaman sopa»lar, yani deniz piyadeleri, derhal duruma müdahale edip bağımlılığı güvence altına almışlardı.

İşte ABD, öteki emperyalist devletleri sömürgelere bağımsızlık vermeye zorlarken, bu işten kendisinin hiç zarar görmeyeceğini umuyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında.

Gerçekten, bir dönem ABD'nin hesapları doğru çıktı. Ama 1950'lerin sonlarına doğru Avrupa ve Japonya —Amerikan sermayesi, ileri teknolojisini, askeri güvencesi, kendi kalifiye işgücüleri v.b. sayesinde— ekonomik canlanmaya yönelip «toparlanmaya» başlayınca, koşullar değişti. Bu ülkelerde yeniden kurulan sanayi ve genelde ekonomi yapısı da, ABD'ninki gibi, evrensel hammadde kaynaklarına, pazarlara ve yatırım alanlarına ihtiyaç gösteriyordu. Metropollerin birbirlerine karşı fiilen alan kapattıkları dönem («sömürge imparatorlukları» dönemi) geride kalmıştı. Artık bütün dünya, bütün metropollerin tekelleri için ekonomik faaliyet alanı olmalıydı. Metropoller, mümkün olduğunca kendi ülkelerinde bile birbirlerine karşı elverişsiz koşullar yaratmaya yönelmemeliler.

İşte aslında ABD hegemonyasının sarsılması bu dönemde başladı. Avrupa ve Japonya devletleri ve tekelleri, ABD'den «herkesin» karşılıklı olarak uyacağı ve koruyacağı uluslararası bir sistemin uluslar-üstü kurallarının saptanmasını istediler. Hem artık ABD'nin koruması olmadan da yaşayabilecek güçteydi «sistem». Bu nedenle ABD, savaşın hemen sonrasındaki özel koşullarda elde ettiği ayrıcalıklardan vazgeçmeli, «bütün egemenlerin eşitliği» ilkesi geçerli kılınmalıydı.

ABD bu eğilimlere karşı, hiç olmazsa «eşitler arasında birinci» olarak kalabilmek için direnecekti elbette. Fakat bir süre sonra, sözkonusu «uluslar-üstü» işleyiş kurallarını kabul etti.

1960 yılında, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü OEEC'nin dağıtılıp, onun yerine, Avrupa devletlerine ek olarak, ABD, Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın da üye oldukları Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü OECD'nin kuruluşu, bir bakıma bu değişimin başlangıcını simgeler. «Avrupa Birliği fikrinin babası» gibi sıfatlarla anılan Jean Monnet'nin bu olay hakkındaki sözleri ise simgesel bakımdan daha da değerli ve aydınlatıcıdır: «Masanın çevresinde oturup tartışmak yerine, hepimiz masanın aynı tarafına oturup sorunları karşımıza koyduk.»

Bugün «Trilateral Commission»larıyla*, her yıl yinelenen «Yediler Doruk»larıyla v.b. izlediğimiz uluslararası sistem, bu süreçte, çokuluslu tekellerin ortaya çıkması ve zaman zaman merkez aldıkları devletlerden dahi bağımsız girişimlerde bulunmalarıyla oluşup, pekişti.

İşte, tek-yanlı bakıldığında ABD'nin nüfuz kaybı olarak görülen görüntünün temelinde bu genel süreç bulunmaktadır.

*

Bugün gelinen noktada, ABD, bir «dünya dengesi»nin en büyük iki gücünden biri durumundadır gerçi. Ayrıca ekonomik kaynaklar ve teknoloji bakımından da hâlâ büyük ölçüde rakipsizdir. Ama **Business Week**'in makalesinde ortaya serilen olumsuzluklarla karşı karşıya bulunduğu da gerçektir.

Bu olumsuzluklara ve genelde «nüfuz kaybı»na karşı ABD'de savunulan politikalar, iki ana çizgide toplanabilir. Bunlardan ilki, özellikle Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'da simgeleşen «dengeci», «barışçıl» eğilimdir. Bu eğilim, Carter'ın «gülyüzlü Amerika» yaratma projeleriyle ve ABD Birleşmiş Milletler Sürekli Elçisi Young'un ısrarla sürdürdüğü «Üçüncü Dünyacı» (!) ve «zenci dostu» (!) politikayla bu bakımlardan uyum halindedir.

Amerikan Büyükelçiliği (Türkiye) Uluslararası İletişim Kurumu'nca yayımlanan **Ufuk** ABD adlı derginin 7. (30.4.1979) sayısında **Time**'in Washington büro şefi ve «Cumhurbaşkanlığı» köşesi yazarı Hugh Sidey, sözkonusu politika çizgisinin hedeflerine şöyle ışık tutmaktadır:

* Trilateral Commission (Üç-Yönlü Komisyon): ABD, Avrupa Devletleri ve Japonya'dan devlet ve çok uluslu tekel temsilcilerinin katıldığı, uluslararası sistemin genel işleyişine ilişkin ekonomik düzenleme kararları alan üst düzeyde örgüt. Kuruluşuna önyak olanlar arasında Zbigniew Brzezinsky de bulunmaktadır.

«... Carter'ın (İnsan hakları) konusundaki ısrarı ve Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Andrew Young'un samimi yardımları sayesinde Birleşik Amerika, Güney Afrika'da çoğunluğu oluşturan zenci halktan yeni saygı kazanmıştır. Ülke dışına yaptığı gezilerde Cumhurbaşkanı bu kampanyasında hiçbir gerilemede bulunmamıştır. Cumhurbaşkanı olduğu sürece insan hakları konusunda sessiz kalmayacağı görüşünü işlemiştir. Carter'ın bu yolda ısrarı dünyanın her tarafında, birçok kişi için insanlık yolunda Amerika'nın sağladığı yeni bir umut ışığı olmuştur.» (s. 19)

ABD'nin «gülyüzlü» politikası, Vance'in «babacan» üslubuyla ise şöyle dile gelmektedir:

«(Azgelişmiş ülkeler) ... zengin Batılı ülkelerin artık 'odun kesicisi ve su çekicisi' olmamaları gerektiği inancındalar, biz de bunu anlıyoruz. Son yılda, bunların Birleşik Amerika'ya karşı duyduğu kuşkuyu azalttık ve böylece de, petrolden başka hammadde ve emtia etrafından kurulmuş yeni karteller ve sonu gelmeyen siyasal ve ekonomik düşmanlık girişimleri ile karşılaşmamız ihtimalini azalttık. Üçüncü Dünya ülkeleri kendilerini önemli ve egemen ülke'ler olarak nitelediğimizi ve insan olarak duydukları arzularını anladığımızı şimdi biliyorlar. Dünyanın özgürlüklerine yeni kavuşan ülkeleri Birleşik Amerika'nın yapıcı ortakları olabilir.

«Şu konuda bir yanlışlığa düşmeyin: Bu ülkeler Birleşik Amerika'nın ilk gün'ünün çok küçük örnekleri değildir. Birçoğu bizim onaylamayacağımız siyasal yolları, ekonomik gelişmeyi seçecektir. Fakat hiç olmazsa çoğu modern toplumlar meydana getirmeye çalışırken anlayış ve yardım için bize bakacaktır.

• Teknolojimizi bunlarla paylaşmayı isteyecek miyiz?

• Ekonomilerinden çoğunun dayandığı temel emtia fiyatlarının istikrarlaştırılması yolunda bunlara yardıma hazır olacak mıyız?

• Uluslararası piyasada bunların ürünlerine hakça davranacak mıyız?

• Bizim zevkimize hep uymasa bile onların ekonomik gelişme planlarını desteklemeyi isteyecek miyiz?

«Bütün bu sorular karmaşıktır ve bazıları güç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu sorulara anlayışla eğilmezsek kendi çıkarlarımıza zarar vereceğimizi ve kendi değerlerimize sadık olmayacağımızı bu yönetim tümüyle kavramıştır.» («Birleşik Amerika'nın Üçüncü Dünyaya Taahhüdü», a.g.e., s. 49)

Bunların karşısında Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinsky'nin öncülüğünü ettiği daha «saldırgan» eğilim yer almaktadır. Bu eğilim ise, ABD nüfuzunun, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'yle ilişkilerin geliştirilmesine dayanarak, SSCB'nin nüfuz alanlarının zararına genişletilebileceğini ileri sürmektedir. Hattâ bizzat Doğu Avrupa ülkeleri arasında —Romanya gibi ülkeler üstünde— SSCB zararına nüfuz kazanma atılımlarına girişilebilir bu görüşe göre. **Business Week**'in makalesinde bu tür eğilimleri besleyebilecek, yaygınlaşan bir saldırganlık yanlılığından söz edilmektedir.* Bizzat sözkonusu derginin yaklaşımının da bu eğilimlere pek uzak bulunmadığı da makale okununca anlaşılacaktır.

*

Business Week'in makalesinde geçen birtakım önemli noktalarla ilişkili olarak belirtmek istediklerimizi, yeri geldikçe notlar koyarak dile getirmek üzere, sözü geçen yazıyı aktaralım:

* ABD dış politikasındaki eğilimler üzerinde 49. (Mart 1979) sayımızda yer alan, «Sadece Çin-Vietnam Savaşı mı?» başlıklı yazıda da durmuştuk.